

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
GJRE

Ελληνική περιοδική
έκδοση για τη
Θρησκευτική Εκπαίδευση

Greek Journal of
Religious Education

ISSN: 2623-4386.

Πληροφορίες για την έκδοση, οδηγίες για τους συγγραφείς και την υποβολή άρθρων / Publication information, instructions for authors and subscription information: <http://www.gjre.gr>

Παιδαγωγική αξιοποίηση της πεζογραφίας της Ελένης Λαδιά στη Θρησκευτική Εκπαίδευση. / Pedagogical use of Eleni Ladia's prose in Religious Education

Ελένη Λιντζαροπούλου* / Eleni Lintzaropoulou*

* MA Θεολογίας, Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία ΕΑΠ, εμφυχώτρια θεατρικού παιχνιδιού, ποιήτρια / * MA in Theology, Orthodox Theology Studies HOU, theatrical play animator, poetess

Βιβλιογραφική αναφορά / Reference: Λιντζαροπούλου, Ε. (2019). Παιδαγωγική αξιοποίηση της πεζογραφίας της Ελένης Λαδιά στη Θρησκευτική Εκπαίδευση. *Θρησκευτική Εκπαίδευση / Greek Journal of Religious Education*, 2(2), 83-98, DOI: 10.30457/031120196

Σύνδεσμος / link: <https://doi.org/10.30457/031120196>

Όλες οι απόψεις και οι ιδέες που εκφράζονται στην έκδοση είναι απόψεις και ιδέες των συγγραφέων και όχι του εκδότη (Πανελλήνιος Θεολογικός Σύλλογος ΚΑΙΡΟΣ-για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης). / The opinions and views expressed in this publication are the opinions and views of the authors and not of the publisher (KAIROS - Greek Theological Association for the improvement of the Religious Education).

Το άρθρο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για έρευνα, διδασκαλία και ιδιωτική μελέτη. Απαγορεύεται ρητά η αναπαραγωγή, η αναδιανομή, η πώληση, η εκμετάλλευση ή η διανομή του άρθρου, μέρους ή όλου, σε οποιαδήποτε μορφή και σε οποιονδήποτε. / This article may be used for research, teaching, and private study purposes. Any substantial or systematic reproduction, redistribution, reselling, licensing or distribution in any form to anyone is forbidden.

— ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ ΤΟ ΠΛΗΡΕΣ ΚΕΙΜΕΝΟ —
— FOLLOWS THE FULL TEXT OF THE ARTICLE —

Παιδαγωγική αξιοποίηση της πεζογραφίας της Ελένης Λαδιά στη Θρησκευτική Εκπαίδευση.

Ελένη Λιντζαροπούλου*,

* MA Θεολογίας, Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία ΕΑΠ, εμψυχώτρια θεατρικού παιχνιδιού, ποιήτρια

Pedagogical use of Eleni Ladia's prose in Religious Education

Eleni Lintzaropoulou*,

* MA in Theology, Orthodox Theology Studies HOU, theatrical play animator, poetess
e-mail: eleninektar@gmail.com

Περίληψη

Η παιδαγωγική αξία του μύθου και η αξιοποίησή του στην κινητοποίηση της εμπειρίας του ανθρώπου (Dewey, 1982) είναι αδιαμφισβήτητη μέσα στο χρόνο. Το ίδιο αδιαμφισβήτητη αλλά και αναγκαία είναι και η αξιοποίηση της λογοτεχνίας, ως μέσου για την γνωριμία του διδασκόμενου με τον κόσμο και την πραγματικότητα, μέσα από τον παραβολικό τρόπο που χρησιμοποιεί η τέχνη (Θωμά, 2017).

Το παρόν άρθρο, το οποίο βασίζεται στη Μεταπτυχιακή Διπλωματική εργασία μου με τίτλο: *Θεολογικά ζητήματα στην πεζογραφία της Ελένης Λαδιά*, που υποβλήθηκε στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο για την απόκτηση του Master of Arts στο Πρόγραμμα Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία (2018), αποπειράται να παρουσιάσει σύγχρονους λογοτεχνικούς μύθους οι οποίοι ανιχνεύονται στο πεζογραφικό έργο της Ελένης Λαδιά και μπορούν να συμβάλλουν στην διδασκαλία του Μαθήματος των Θρησκευτικών.

Η Ελένη Λαδιά, πολυγραφότατη και πολυβραβευμένη συγγραφέας, της οποίας το έργο πρώτη φορά μελετάται υπό το πρίσμα της θεολογίας, διαθέτει εξαιρετική γλώσσα, ποιητική και φιλοσοφική σκέψη, λόγο πλήρη ιδεών, με κυρίαρχες τις μεταφυσικές αγωνίες. Η λογοτεχνία της αποτελεί πρόσφορο έδαφος για θεολογικές αναζητήσεις, κοινωνικούς και υπαρξιακούς προβληματισμούς. Στα πρόσωπα των ηρώων της οι αναγνώστες, μαθητές και εκπαιδευτικοί, θα συναντήσουν άλλες φορές τον εαυτό τους και άλλες τον πλησίον, κυρίως όμως θα συναντηθούν με ένα συγγραφικό πνεύμα το οποίο υπερασπίζεται το δικαίωμα στην πίστη, την απιστία, την αναζήτηση ή την αβεβαιότητα, με την ίδια ισχυρή κάθε φορά δύναμη που τόσο πολύ έχει ανάγκη ο νέος άνθρωπος για να ταυτιστεί, να διαμορφώσει το δικό του κοσμοείδωλο και να αισθανθεί αποδεκτός.

Η μεθοδολογία είναι ερμηνευτική και η συγκέντρωση των δεδομένων έγινε με την μελέτη ολόκληρου του εκδοθέντος ως το 2018 πεζογραφικού έργου της συγγραφέως.

Ενδεικτικά προτείνονται σημεία της διδακτέας ύλης (2018-2019), των οποίων η προσέγγιση θα μπορούσε να ενισχυθεί από τα αναφερόμενα λογοτεχνικά κείμενα.

Λέξεις κλειδιά: Θεός, άνθρωπος, θρησκεία, εκπαίδευση, λογοτεχνία.

Abstract:

The pedagogical value of myth and its use to teaching and mobilization the experience of student's (Dewey, 1982) is unquestionable over time. Equally indisputable but also necessary is the exploitation of literature as a means of getting to know the world and reality, taught through the parabolic way that used from the art.

This article, based on my Master Thesis: *Theological Issues in Eleni Ladia's prose*, submitted to the Hellenic Open University, for the degree of Master of Arts, Studies in Orthodox Theology (2018), attempts to present contemporary literary myths that are traced back to Ladia's prose and which can be used in the teaching of Religious Education, because the author's work is distinguished not only for its philosophical condensation and the poetry of writing, but also of its existential concerns.

Eleni Ladia is a prolific and award-winning writer whose work is being studied for the first time in the context of theology, has an articulate writing, full of ideas, dominated of metaphysical anxieties. Her literature is an appropriate ground for theological quests and social reflections. Readers, students and teachers, feel aligned with the heroes of her stories, in such a way that either they meet themselves or thy neighbour, or they meet an authorial spirit, that defends the human right to faith, to infidelity, to search or in uncertainty, with the same powerful strength that the young individual needs so much to self-identify, to shape his own worldview and feel acceptable. The methodology is interpretative and the data were collected through studying the entire prose work that was published until 2018.

Along with the interpretative conclusions, are being suggested indicative points of the curriculum (2018-2019) whose approach could be enhanced by the referenced literary texts.

Key words: God, human, religion, education, prose.

1. Εισαγωγή

Η χρήση της τέχνης μπορεί να φανεί πρόσφορη για τη διδασκαλία του Μαθήματος των Θρησκευτικών, τη διεύρυνση των οριζόντων των διδασκομένων, την πρόσληψη σύγχρονων ζητημάτων και τη δημιουργία προβληματισμών και βιωματικών απεικονίσεων της αλήθειας εντός τους. Εξάλλου, κατά τον Dewey, κάθε έργο τέχνης δεν είναι μια παράσταση της πραγματικότητας αλλά μια αναπαράστασή της μέσα από την οποία επιτρέπεται μια απόλυτα προσωπική αποτύπωση και ερμηνεία της (1980).

Ο Μ. Προύστ (2004) στο κείμενό του *Ημέρες Ανάγνωσης*, το οποίο δημοσιεύθηκε πρώτη φορά το 1909, περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο η λογοτεχνία ενεργοποιεί τη φαντασία του αναγνώστη, τον βοηθά να ανακαλύψει τον εσωτερικό του κόσμο και βεβαίως να αντιληφθεί το περιβάλλον του. Στην ίδια κατεύθυνση και ο Ζ. Π. Σαρτρ (2006) στο δοκίμιο του 1949 με τίτλο *Τι είναι Λογοτεχνία*, ισχυρίζεται πως για την κατανόηση ενός κειμένου χρειάζεται ο αναγνώστης να νοηματοδοτήσει ο ίδιος τις έννοιες που περιέχονται σε αυτό αξιοποιώντας τόσο τη φαντασία του όσο και την αντιληπτική του ικανότητα. Αυτή η ονομαζόμενη και «έντεχνη συλλογιστική», σκοπό της έχει να βοηθήσει τους εκπαιδευτικούς να εντάξουν οργανικά την τέχνη στο μάθημά τους, ώστε να οξύνουν τη φαντασία των μαθητών για να αποκτήσουν σταδιακά αυτοπεποίθηση για την ανάπτυξη και την έκφραση των σκέψεών τους, ενώ παράλληλα θα αναπτύξουν τη δυνατότητα να δημιουργούν ποικίλες ερμηνευτικές συνδέσεις ανάμεσα στα έργα τέχνης και την διδασκόμενη ύλη (Κόκκος, 2011).

Το θρησκευτικό φαινόμενο, ωστόσο, είναι ένα από εκείνα, στο οποίο μπορούν εύκολα να θεωρηθούν «δεδομένες» και «ορθές» συνήθειες, σκέψεις και απόψεις οι οποίες έχουν παγιωθεί τόσο στους διδασκόμενους (κάποτε και τους διδάσκοντες) όσο και στην κοινωνία. Στην προσπάθεια του εκπαιδευτικού να συμβάλει στην αναθεώρηση αυτών των απόψεων και να οδηγήσει τους μαθητές του στην ορθή γνώση, μέσα από ένα μάθημα απαλλαγμένο από οποιεσδήποτε ηθικιστικές, κατηχητικές και ομολογιακές εξαρτήσεις (Ματσούκας, 1981), η τέχνη και οι μέθοδοι ολιστικής πρόσληψής της, όπως αυτές αξιοποιούνται στις πιο σύγχρονες παιδαγωγικές θεωρίες της Μετασχηματίζουσας Μάθησης (Καγιαβή, 2016), μπορούν να φανούν εξαιρετικά χρήσιμες.

Σε αυτήν την κατεύθυνση οφείλουμε να λαμβάνουμε υπόψη ότι ο κόσμος απαρτίζεται από πολλές θρησκευτικές έννοιες, οι οποίες πρέπει να νοηματοδοτηθούν βιωματικά μέσα από τη διδακτική πρακτική, όχι απαραίτητα από το προσωπικό βίωμα, ώστε να γίνουν αντιληπτές και κατανοητές από τους μαθητές, μέσα στο πλαίσιο θρησκευτικής εκπαίδευσης και όχι σε ένα πλαίσιο απουσίας της, αν θέλουμε να μιλάμε για αυτό που ονομάζει ο Μ. Κουκουνάρας-Λιάγκης «Μετασχηματιστική και Μεταμορφωτική Θρησκευτική Εκπαίδευση» (2017).

2. Μπορεί να διαλεχθεί η θεολογία με τη λογοτεχνία (και τις άλλες τέχνες);

Ο αείμνηστος Π. Νέλλας πίστευε ότι είναι αδύνατον ο Θεός να συγκινήσει και να αγγίξει τον κόσμο αν δεν χρησιμοποιήσει τις κάθε φορά σύγχρονες ανθρώπινες πραγματικότητες ή, όπως γράφει ο Π. Καλαϊτζίδης, δεν νοείται θεολογία που να μην προσλαμβάνει την «σάρκα» του καιρού της. Ο ίδιος επισημαίνει, επίσης, πως στις μέρες μας τον ρόλο της συγκεφαλαίωσης των αληθειών της θύραθεν γνώσης, τον οποίο είχε κατά τον 4^ο μ. Χ. αιώνα η φιλοσοφία, σήμερα αναλαμβάνει η λογοτεχνία, η οποία καλείται να διατυπώσει ένα όραμα αλήθειας και καθολικότητας (Καλαϊτζίδης, 2004).

Ο Χ. Σταμούλης, μάλιστα, ανατρέχει στον όσιο Πορφύριο για να σημειώσει πως ο Χριστιανός πρέπει να έχει ποιητική ψυχή, να γίνει ποιητής, διατηρώντας τις επιφυλάξεις του απέναντι στη θεολογία των «εγγυημένων προφητειών» και του ψεύδους, η οποία αδυνατεί και να κατανοήσει και να συνομιλήσει με την πραγματικότητα (2016).

Η Κ. Κεφαλέα, επίσης, δεν επισημαίνει απλώς τη λογοτεχνική αξία της Βίβλου, η οποία αναγνωρίζεται τόσο από τους θρησκευόμενους, όσο και από τους αγνωστικιστές και τους άθεους, αλλά σημειώνει ότι κατά τον 20^ο αι. οι μελετητές προτείνουν την ανάγνωση της Αγίας Γραφής ως λογοτεχνίας λόγω του αφηγηματικού της πλούτου. Η ίδια εξάλλου στα μελετήματά της, αναδεικνύει πόσο έχουν συνομιλήσει παγκοσμίως οι λογοτέχνες με τις ιδέες και τα θέματα των ιερών κειμένων, επιβεβαιώνοντας όχι μόνο την λογοτεχνικότητα, αλλά και τη διαχρονικότητά τους (2018). Εξάλλου: «κάθε γλώσσα, επομένως και η γλώσσα ενός λογοτεχνικού κειμένου, μπορεί να αποτελεί μυστήριο κοινωνίας με τον Θεό» (Αθανασοπούλου-Κυπρίου, 2009, σ. 36).

3. Γιατί την πεζογραφία της Ελένης Λαδιά;

Επιλέξαμε ως παράδειγμα διαλόγου θεολογίας και λογοτεχνίας να «συναντήσουμε» τους ήρωες της Ελένης Λαδιά, διότι θεωρούμε ότι ομοιάζουν με τους μαθητές μας. Τα πρόσωπα των έργων της έχουν πολλές φορές τα χαρακτηριστικά του εφήβου που ανθίσταται, αμφιβάλλει και αμφισβητεί κάθε είδους αυθεντία. Είναι σύγχρονοι, ευαίσθητοι και ευάλωτοι, αντιδρούν στην ισοπέδωση και την αδικία και οραματίζονται έναν κόσμο δίκαιο με κυρίαρχη δύναμη το όντως καλό. Είναι δηλαδή ηλικιακά και συναισθηματικά «συγγενείς» με τους μαθητές και, υπ' αυτήν την έννοια, περισσότερο εύληπτοι, προσιτοί και οικείοι. Μέσα από τις προσωπικές τους ιστορίες αναζητούνται και διερευνώνται, ζητήματα πίστης και ήθους, εκτροπές και αιρέσεις, η αγιότητα και η τρέλα, ο ίδιος άνθρωπος και βεβαίως ο Θεός, χωρίς κανενός είδους δογματική «συμμόρφωση» (Καλαϊτζίδης, 2004), αλλά με την ελευθερία που επιφυλάσσει η δημιουργός στα δημιουργήματά της και την απαραίτητη απομύθευση (Ματσούκας, 2016β), που η θεολογία έχει ανάγκη για να αγγίξει τους ανθρώπους οδηγώντας τους σε αναστοχασμό (Θωμά, 2017).

Τα σημεία από το λογοτεχνικό έργο της Ελένης Λαδιά τα οποία παρουσιάζουμε παρακάτω κρίνουμε ότι προσφέρονται για την πραγμάτευση ζητημάτων θρησκευτικότητας, αλλά και για να συζητήσουμε μέσα στην τάξη και, αν το θέλετε, να πυροδοτήσουμε ερωτήματα αναφορικά με τον Θεό.

4. Ο Θεός

Ο Θεός είναι πανταχού παρών στο έργο της Ελένης Λαδιά, ακόμη και όταν δεν αναφέρεται σε Αυτόν. Ο Θεός της, ωστόσο, δεν έχει πάντα ούτε τη μορφή ούτε τις ιδιότητες του χριστιανικού. Ο θρησκευτικός πλουραλισμός είναι κυρίαρχος στη γραφή της. Σε ολόκληρο το έργο της η συγγραφέας σέβεται την κάθε πίστη, αποδίδοντας ηθικό μέγεθος και σε προσωπικότητες οι οποίες παρεκκλίνουν από το ορθόδοξο δόγμα, δεν θρησκευούν ή είναι αλλόδοξες. Στη λογοτεχνία της κάθε τι το εξωλογικό και το υπέρλογο αναδεικνύεται ή μεταμορφώνεται, κατά έναν τρόπο μυστηριακό, γοητευτικό και άρρητο, σε Ιερό.

Μια βαθύτατη συνείδηση απουσίας, ένας οντολογικός σχεδόν αποχωρισμός, διατρέχει το σύνολο της πεζογραφίας της, αναδεικνύοντας το κάλλος που διέπει τη σχέση με τη Δημιουργία και τη δυσαρμονία της Πτώσης (Σταμούλης, 2004). Πολλές φορές Θεός και θάνατος γίνονται συνώνυμες δυνάμεις, καθώς ο άνθρωπος, τυραννισμένος,

κατατρώχεται από τον Δημιουργό του. Άλλοτε πάλι είναι εκδηλώσεις του Ιερού, οι οποίες βοηθούν να αντιληφθούμε την ύπαρξή του ως «το εντελώς άλλο», το οποίο μπορεί να εμφανίζεται σε πραγματικότητες του κόσμου μας (Eliade, 2002).

Όταν στις σελίδες της ζη ο χριστιανικός Θεός, τότε αυτό γίνεται, κυρίως, μέσα από την Αγάπη. Ήρωες ζυμωμένοι με αυτό το «υλικό», προσφέρονται θυσία στον συνάνθρωπο και αναλίσκονται στην αιώνια μάχη ενάντια στο κακό.

Τα σημεία και τα σύμβολα που χρησιμοποιεί έχουν, ως σχήματα του λόγου, εκείνες τις διαστάσεις που τους αποδίδει ο Π. Ρικαίρ: «Κοσμική», διά της οποίας υφαίνεται η σχέση με το Ιερό, «Ονειρική», μέσω της οποίας διαφαίνονται οι λειτουργίες της ανθρώπινης ψυχής και «Ποιητική», η οποία αποτελεί τρόπο έκφρασης της οντολογικής πραγματικότητας (2002).

4.1 Ο Σχιζοφρενικός Θεός

Στο ομότιτλο διήγημα της συλλογής, «Ο σχιζοφρενικός θεός», ο αρσενικός αφηγητής βοά γεμάτος πόνο: «θεέ μου γιατί δεν μου αποκρίνεσαι;» (Λαδιά, 2005) κι είναι τόσο κοντά στο: «Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι: ἵνα τί ἐγκατέλιπές με;» (Ψάλμ. 21:2). Άλλες πάλι στιγμές, στις αφηγήσεις, αναπολεί τις πρώτες εμπειρίες της «δημιουργίας» τότε που: «Πριν αιώνες παίζαμε με τον θεό στο λιβάδι με την αθωότητα των μικρών προβάτων» (Λαδιά, 2005, σ. 311).

Η διήγηση ακολουθεί μια θεολογική αντιστροφή, θα λέγαμε, του 22ου Ψαλμού, ενός Ψαλμού που από την αρχή ως το τέλος αποτελεί μια προσευχή (Ρικαίρ, 2005). Αντί για τον Θεό που ως «Κύριος ποιμαίνει με και οὐδέν με ὑστερήσει», ο άνθρωπος έχει την φροντίδα του Θεού και δεν του στερεί τίποτα. Του φέρνει μαλακό ψωμί για τα γερασμένα του δόντια. Τον ακολουθεί παντού και καλύπτει όλες του τις ανάγκες.

Η συγγραφέας περιγράφει με τρυφερότητα έναν Θεό ευάλωτο και ταυτόχρονα σπλαχνικό, έναν Θεό, που, ενώ τα λησμόνησε όλα, «δεν ξέχασε» να είναι Δημιουργός, να πλάθει ανθρώπους από πηλό, να πλάθει δημιουργήματα που, ακόμη και τα πιο ατελή, τα αγαπά διατρανώνοντας την ιερότητα της ύπαρξής και την οδό της αγάπης του όντως βιβλικού Δημιουργού (Αγόρας, 2002).

4.2 Ο Θεός Ζήτα

Ο Θεός Ζήτα μάς εμφανίζεται να είναι απευθείας γεννημένος από τις Νεοπλατωνικές θεωρίες (Τερέζης, 2008). Άλλοτε κυρίαρχος και άλλοτε έρημος, άλλοτε προσηλωμένος στην ύλη και άλλοτε αρνητής της και, βεβαίως, όχι μοναδικός δημιουργός (Ματσούκας, 1997) αφού: «Του μίλησε ένα παράξενο ον, που πρώτη φορά έβλεπε ο θεός Ζήτα. Αμέσως σκέφτηκε ότι θα δημιουργήθηκε στην εποχή όπου αυτός βρισκόταν σε λήθαργο» (Λαδιά, 2005, σ. 194). Ποιος είναι αυτός ο Θεός;

Ο απόλυτος ανθρωπομορφισμός είναι χαρακτηριστικό και αυτού του δημιουργήματος της συγγραφέως. Αλλά και η αντιστροφή των θεολογικών τύπων. Δεν έχουμε πια έναν Θεό ο οποίος δεν υπόκειται σε καμία ανάγκη, αλλά έναν Θεό που ζωοποιείται από την λατρεία που του δείχνουν τα «μικρά φοβισμένα όντα» (Λαδιά, 2005, σ. 195), ανταποκρινόμενος, ως ένας Γιαχβέ της Εξόδου, στον θρήνο τους (Τερέζης, 2008).

Είναι άραγε αυτό μια κριτική στην ανθρώπινη θρησκευτικότητα, μια διαπίστωση για το μάταιο της ειδωλοποίησης ανθρώπινων προσώπων ή είναι αποτέλεσμα της θλίψης με την οποία περιβάλλει τα όντα η συγγραφέας; Ο Ζήτα είναι «όντως Θεός» ή είναι ένα σύμβολο με το οποίο ταυτίζεται ο θρυμματισμένος και ειδωλοποιημένος άνθρωπος, είναι ο Ζήτα ή ο «Ζήτω»;

Εφαρμογή

Τα διηγήματα «Ο σχιζοφρενικός θεός» και «Ο θεός Ζήτα», προσφέρονται για την διδασκαλία των Θρησκευτικών της Γ' Γυμνασίου και μάλιστα για την 4η ενότητα η οποία έχει τον τίτλο: «Πού είναι ο Θεός;» Η οδύνη του σύγχρονου κόσμου και το αίτημα της σωτηρίας από το κακό.

Ηλικία μαθητών: 15 ετών

Μέθοδος: Μεικτή (ερμηνευτική και αναπαραστατική)

Οι μαθητές καλούνται:

α) να αναγνώσουν το κείμενο και να υπογραμμίσουν το σημείο που τους έκανε εντύπωση,

β) να επεξεργαστούν με την ομάδα τους το κείμενο και να βρουν τα κοινά σημεία στις απόψεις των ομάδων,

γ) να αναδιηγηθούν τις ιστορίες συμπλέκοντάς τες με την βιβλική αφήγηση,

δ) να παίξουν παιχνίδια ρόλων: 1. άνθρωπος - θεός 2. ο θεός στο εδώλιο 3. ο άνθρωπος στο εδώλιο (ανακριτική καρέκλα),

ε) ολοκληρώνοντας την εργασία τους καλούνται να γράψουν ένα γράμμα στον Θεό και ένα στον Πρόεδρο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, προτείνοντάς τους λύσεις για τα δεινά της ανθρωπότητας.

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα: Οι μαθητές/μαθήτριες

α) να προσεγγίζουν τη βιβλική αφήγηση της δημιουργίας,

β) να νοηματοδοτούν σύμφωνα με την ορθόδοξη χριστιανική αντίληψη έννοιες όπως δημιουργία, κακό, αδικία, δίκαιο, αγάπη, φροντίδα, εγκατάλειψη, ευθύνη, και

γ) να αντιλαμβάνονται την ευθύνη του ανθρώπου για τα κακά και τις δυσκολίες του σύγχρονου κόσμου.

4.3 Η αναζήτηση του Θεού

Η εξομολόγηση του Αργύρη – Συμεών, στο μυθιστόρημα *Η Χάρης* (Λαδιά, 2009), αποτελεί μια εξαιρετική ψυχογραφία του «δυσδικού ανθρώπου», (Λαδιά, 2009, σ. 49) ενός πλάσματος που επιθυμεί φλογερά να πιστέψει, αλλά δεν το κατορθώνει. Ο ήρωας παραδίδεται από την συγγραφέα, εξαντλημένος, «κατακερματισμένο άθυρμα», στην ανυπαρξία. Αναρωτιέται αν είναι απλώς ο διχασμένος ή καλύτερα ο δυαδικός άνθρωπος που φανερώνουν τα δύο ονόματά του Αργύρης – Συμεών ή αν είναι ένα

τίποτα που ταυτίζεται με την παύλα ανάμεσα τους. «Κάτι το μεταβατικό, το ακόμη ασχημάτιστο, αφού δεν αναγνώριζα μεν την λογική (δεχόμεν την ανεπάρκειά της), αλλά δεν μπορούσα να προσχωρήσω και στο υπέρλογο;» (Λαδιά, 2009, σ. 53).

Η περιγραφή της Ελένης Λαδιά βρίσκεται σε συμφωνία με τις δογματικές διδασκαλίες για τη γνώση περί Θεού. Διαβάζουμε, για παράδειγμα, στον π. Δημήτριο Στανιλοάε (2011, σσ. 8-9): «Είναι αλήθεια ότι και στη λογική γνώση ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται ότι η απειρία του Θεού είναι επέκεινα και διαφορετική απ' ό,τι μπορεί να περιλάβει μια διανοητική έννοια. Γι' αυτό την διορθώνει με την άρνησή της. Αλλά και η άρνηση αυτή είναι επίσης μια διανοητική έκφραση». Η διατύπωση αυτή δεν απέχει πολύ από το «ακατάληπτον» του θείου που εκφράζει ο Ιωάννης Δαμασκηνός στο *Ἐκδοσις Ακριβῆς τῆς Ορθοδόξου Πίστεως* (2009, σ. 26) και το οποίο φαίνεται να γνωρίζει πολύ καλά η συγγραφέας, η οποία κατέχεται από αυτήν την άποψη σε όλο της το έργο.

Το συγκλονιστικότερο σημείο, ωστόσο, του αφηγήματος είναι ότι αναδεικνύεται η αδυναμία του ανθρώπου να αναγνωρίσει την αλήθεια, ακόμη και αν αυτή βρίσκεται μπροστά στα μάτια του. Η Ελένη Λαδιά, με την υπόμνηση της πορείας προς Εμμανουήλ, αφήνει παρακαταθήκη μία φράση που αποτυπώνει πικρά την ανθρώπινη άγνοια: «κάθε οδός απόφασης είναι ένας συμβολικός δρόμος προς Εμμανουήλ, δίπλα σου πάντα περπατά η αλήθεια και δεν την βλέπεις» (Λαδιά, 2009, σ. 51).

4.4 Μοίρα και ελευθερία

Στο μυθιστόρημα *Η Χάρις*, η Ελένη Λαδιά, εισαγάγει πλήθος στοχασμών και ιδεών που επιδέχονται θεολογικής ανάγνωσης.

Το πρώτο που συναντά ο αναγνώστης είναι η έννοια του αυτεξούσιου. Το ερώτημα αντιστρέφει ο αφηγητής: «Ρωτούσες για το αυτεξούσιο κι εγώ σου ανταπαντώ: υπάρχει ελευθέρα βούληση στον συγγραφέα ή είναι έρμαιο της έμπνευσής του;» (Λαδιά, 2009, σ. 15).

Η έννοια της μοίρας έναντι της ελευθερίας, η έννοια του πεπρωμένου με τους βασανιστικούς κανόνες του, αναδεικνύονται στις σελίδες του βιβλίου μέσα από τις σκέψεις και τους συλλογισμούς των ηρώων.

Το ζήτημα της ελευθερίας, ως σθεναρής αντίστασης στον δημιουργό και στην όποια προδιαγεγραμμένη μοίρα, εμφανίζεται επίσης στο μυθιστόρημα *Η Φερέοικη* (Λαδιά, 2016). Εκείνη, η ηρωίδα – δημιουργημα, περιπλανάται άλλοτε μέσα στις σκέψεις και τις ιδέες της συγγραφέως κι άλλοτε στις μνήμες ή στις ιστορίες που προορίζει γι' αυτήν η Ελένη Λαδιά. Ανώνυμη, φερέοικη, κουβαλάει σαν χελώνα τον οίκο της και όλα τα υπάρχοντά της. Με τραυματισμένα τα αισθήματά της από το βαρύτατο πένθος της μητρικής απώλειας, αρνείται την ζωή και την ύπαρξη.

«Το μυθιστόρημα διαπραγματεύεται το “άλαστον” πένθος και φορτίζεται από αυτό. Διαπραγματεύεται την ελπίδα και την απελπισία, τον θάνατο και την ανάσταση, τη ζωή και τον πόνο. Δεν αποτελεί απλώς μια αφήγηση αλλά ένα διαρκές ψυχογράφημα, ένα όνειρο ή έναν καρδιακό ψίθυρο» (Λιντζαροπούλου, 2016).

Η ευαισθησία του περιγραφόμενου προσώπου θυμίζει στους θρήνους της τον

πληγωμένο Θεολόγο ποιητή, τον Γρηγόριο Ναζιανζηνό, έναν φερέοικο άγιο που μας άφησε παρακαταθήκη σπάνιας αξίας ποιήματα και κείμενα, πολλά από αυτά στη δύση του βίου του (Παπαδόπουλος, 1999).

Ανάμεσά τους ξεχωρίζει παρηγορητική η επιστολή στον ρήτορα Ευδόξιο: «Ερωτάς πώς τα ημέτερα και λίαν πικρώς. Βασίλειον ουκ έχω, Καισάριον ουκ έχω, τον πνευματικόν αδελφόν και τον σωματικόν. “Ο πατήρ μου και μήτηρ μου εγκατέλειπόν με”, μετά του Δαβίδ φθέγγομαι. Τα του σώματος πονηρώς έχει, το γήρας υπέρ κεφαλής, φροντίδων επιπλοκαί, πραγμάτων επιδρομαί, τα των φίλων άπιστα, τα της Εκκλησίας αποίμαντα. Έρρει τα καλά, γυμνά τα κακά, ο πλούς εν νυκτί, πυρός ουδαμού, Χριστός καθεύδει. Τί χρή παθείν; Μία μοι των κακών λύσις, ο θάνατος. Και τα εκείθεν μοι φοβερά, τοις εντεύθεν τεκμαιρομένω» (Παπαδόπουλος, 1999, σσ. 495-529).

Η συγγραφέας είναι ένας προφήτης που βοά στην έρημο της καθημερινότητας αποκαλύπτοντας την ζοφερή πραγματικότητα: «Πόλεμος, αίμα, ξεριζωμός από τα πατρώα εδάφη, άγρια, θανατηφόρα κύματα και χάρτινα караβάκια που στοιβάζονταν δεκάδες άνθρωποι. Δεν χρειαζόταν να της δείξω εικόνες της τηλεόρασης ή των περιοδικών, έφθανε μία ζωντανή εικόνα για να αποδείξει πόσο πάμφθηνη έγινε η ανθρώπινη ζωή» (Λαδιά, 2016, σ. 19).

Εφαρμογή

Αποσπάσματα από τα μυθιστορήματα *Η Χάρις* και *Η Φερέοικη*, προσφέρονται για την διδασκαλία των Θρησκευτικών της Α΄ Λυκείου, συγκεκριμένα για τη Διδακτική Ενότητα 1.1 «Αναζήτηση του Θεού», από τη Θεματική Ενότητα¹ «Άνθρωπος/πρόσωπο», αλλά και οι Διδακτικές Ενότητες για την «Ελευθερία», την «Αγάπη», τα «Δικαιώματα», την «Ισότητα» και την «Ευθύνη», από την 4^η Θεματική Ενότητα, η οποία διερευνά το θέμα «Αξίες».

Ηλικία μαθητών: 16 ετών

Μέθοδος: Μεικτή (ερμηνευτική και αναπαραστατική)

Οι μαθητές καλούνται:

α) να αναγνώσουν το κείμενο και να υπογραμμίσουν το σημείο που τους έκανε εντύπωση,

β) να επεξεργαστούν με την ομάδα τους το κείμενο ως προς το ερώτημα: *συγκρίνετε τους δικούς σας προβληματισμούς με τους προβληματισμούς ενός ήρωα, που θα επιλέξετε από την αφήγηση της συγγραφέως,*

γ) να αναπαραστήσουν τα τοπία, όπως τα «βλέπουν» με την φαντασία τους, ζωγραφίζοντάς τα, περιγράφοντάς τα ή δημιουργώντας ένα κολάζ εικόνων,

δ) να παίξουν παιχνίδια ρόλων με άξονα τον φόβο και την ελευθερία: 1. δικαστής και κατηγορούμενος 2. άνθρωπος και Θεός,

ε) να αναπαραστήσουν τα πιο έντονα συναισθήματα των κειμένων σε «παγωμένη εικόνα».

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα: Οι μαθητές/μαθήτριες

α) να εκφράζουν τις απόψεις τους στο περί Θεού ερώτημα,

β) να νοηματοδοτούν σύμφωνα με την ορθόδοξη χριστιανική αντίληψη έννοιες όπως ελευθερία, αγάπη, κακό, αδικία, δίκαιο, φροντίδα, αγωνία, ευθύνη, φόβος, και

γ) να αντιλαμβάνονται την ευθύνη του ανθρώπου για τα κακά και τις δυσκολίες του σύγχρονου κόσμου.

5. Ο Άνθρωπος

Ο άνθρωπος στο έργο της Ελένης Λαδιά «μετέχει των Θείων ενεργειών» (Ματσούκας, 2016), είτε ζώντας Θεοφάνειες που του επιφυλάσσει η φαντασία της συγγραφέως, είτε βιώνοντας τον κόσμο ως Δημιουργία, γεγονός που τον καθιστά συμμετοχο μιας ιερής πραγματικότητας (Ματσούκας, 1992).

Στην προσπάθειά του να διαμορφώσει την προσωπική του ταυτότητα και το θεώρημά του για τον κόσμο, άλλοτε αναζητά και άλλοτε αρνείται τον Θεό και μάχεται μαζί Του, σε μια, απέλπιδα πολλές φορές, επιθυμία να κατακτήσει την ελευθερία του (Γιαννουλάτος, 2005).

Η αναζήτησή του είναι κοπιώδης και σκληρή, οδυνηρή και αγωνιώδης, όσο για τις μάχες του, διαγράφονται εξίσου οδυνηρές και αβάστακτες. Μάχες κυρίως διανοητικές αλλά και πραγματικές, οι οποίες αναδεικνύουν σε κυρίαρχο το αίσθημα του φόβου.

Η γαλήνη, τις σπάνιες φορές που έρχεται στα γραπτά της Λαδιά, σχετίζεται με το καλό, με τον γλυκό Ιησού, στο πρόσωπο του οποίου υποστασιάζεται η Αγάπη και, βεβαίως, με την αρχαιοελληνική έννοια της αρετής, την αριστοτελική και Πατερική «μεσότητα». «Έτσι ενώ τα πάθη και οι πράξεις βρίσκονται άλλοτε “εντεύθεν” του πρέποντος και άλλοτε “εκείθεν”, η αρετή συναντά και υιοθετεί το ορθό μέτρο» (Νικολαΐδης, 2003, σ. 11).

5.1 Χι ο Λεοντόμορφος

Διχασμένος άνθρωπος, αναζητητής και αρνητής του Θεού, είναι ο Χι ο Λεοντόμορφος του ομώνυμου μυθιστορήματος. Από την παιδική ηλικία του φόβου, ο Χι, περνά στην ηλικία της αμφισβήτησης του Θεού. Αφορμή αποτελεί η αναζήτησή Του και η διαπίστωση ότι Αυτός παραμένει αδιάφορος, μη απαντώντας στις παρακλήσεις. «Ο Χι σφραγίστηκε από κείνη την απουσία. Αισθάνθηκε κατάμονος και προδομένος» (Λαδιά, 1986, σ. 45). Τότε γεννάται εντός του, αφενός, η αίσθηση μιας αποστολής και, αφετέρου, της μοναδικότητας. Μέσα του αναβλύζει αιφνιδίως μια ώριμη δύναμη: «Δεν υπάρχει Θεός, δεν θα ξαναπροσκυνήσω» (Λαδιά, 1986, σ. 45).

Πριν ολοκληρωθεί το μυθιστόρημα, η συγγραφέας μάς χαρίζει ένα δυνατό ύμνο για την πίστη, από τα χείλη του ανώνυμου γέροντος του Όρους των Αμώνων - όπως ονομαζόταν το Πεντελικό Όρος κατά τον Μεσαίωνα- απόδειξη του πόσο μπορεί η πένα της να αναδεικνύει με την ίδια θέρμη τις διαφορετικές απόψεις και στάσεις ζωής. Αξίζει, νομίζω, να παραθέσουμε ένα εκτενές μέρος του κειμένου: «Η αξία της πίστης δεν είναι ότι λυτρώνει τον άνθρωπο ή αναπαύει το νου του. Η αξία της

έγκειται στο ότι τον κάνει δικαιότερο απέναντι στα πράγματα, στο σύμπαν. Ή για να μην φορτώνουμε τις λέξεις με ηθικό περιεχόμενο, που κατά πάσα πιθανότητα σε ενοχλεί, η πίστη χαρίζει καλύτερη όραση. Πιστεύοντας ο άνθρωπος παρακολουθεί την διαδικασία, την εξέλιξη και δεν προσκολλάται στο ερώτημα. Γιατί η πίστη, αντίθετα απ' ό,τι νομίζουν οι αγνωστικιστές και οι στοχαστές, δεν είναι το απόλυτο αλλά η εξέλιξη» (Λαδιά, 1986, σ. 217).

Αποψη που δεν φαίνεται καθόλου μακρινή από το αξίωμα ότι η πίστη προηγείται της πνευματικής γνώσης, έτσι όπως το διατυπώνει ο π. Δημήτριος Στανιλοάε (2001, σσ. 43-44): «Η δια της πίστεως Θεογνωσία που βασίζεται στην υπερφυσική Αποκάλυψη είναι ανωτέρα από την φυσική λογική θεογνωσία την οποία μάλιστα διευρύνει, ξεκαθαρίζει και στερεώνει», δηλαδή το Παλαμικό: «η μεν πίστις αυτή υπέρ νουν όρασις εστίν» (Παλαμάς, 1999, σ. 48).

5.2 Αγιότητα και τρέλα

Η τρέλα, πολλές φορές στην πεζογραφία της Ελένης Λαδιά, ταυτίζεται με την απόλυτη αποδοχή του υπέρλογου ή παράλογου, όπως κραυγάζει σπαρακτικά ο Κάιν: «Θεέ μου δώσε μου την απόλυτη τρέλα: κατάστρεφέ μου το μυαλό. Θέλω να σε πιστέψω» (Λαδιά, 1995, σ. 110).

Ωστόσο στην περίπτωση του δευτέρου Αντωνίου (Λαδιά, 2017), του κεντρικού προσώπου του ομώνυμου διηγήματος, η τρέλα είναι ιδιότυπη και φαίνεται να ταυτίζεται με την κοινωνική περιθωριοποίηση και ιδιαιτερότητα. Ο δεύτερος Αντώνιος είναι μία μορφή από αυτές που σίγουρα όλοι έχουμε συναντήσει. «Πέταξε τα λαμπερά του ενδύματα, φόρεσε ένα μαύρο ρούχο σαν ράσο, άφησε τα πυκνά του γένια να μεγαλώσουν και εφοδιασμένος με ένα κομποσχοίνι προσευχόταν» (Λαδιά, 2017, σ. 69). Η Ελένη Λαδιά απαθανατίζει τον ήρωά της γλαφυρά, με σκοπό να τον ανυψώσει στο ύψος της τρέλας η οποία επιθυμεί ή και γίνεται κάποιες φορές ταυτόσημη με την αγιότητα.

Σε κάποιο από τα ταξίδια του ο δεύτερος Αντώνιος βλέπει μία κοπτική εικόνα στην οποία φαίνεται ο άγιος Μπισόι (Παΐσιος), ο οποίος φορώντας τα γνωστά ενδύματα των κοπτών μοναχών, πλένει τα πόδια του λευκοντυμένου Χριστού. Όμως δεν είναι αυτό το θέαμα που συγκίνησε την ψυχή του ωραίου κοσμοπολίτη. Ο άνδρας αυτός βιώνει μια βαθειά συνειδησιακή μεταστροφή εξ αιτίας της συνάντησής του με έναν Χριστιανό κήρυκα, του οποίου τα γλυκά και φλογερά λόγια τον γοητεύουν και τον μεταστρέφουν (Λαδιά, 2017, σ. 69). Περιφέρεται στους δρόμους του Αθηναϊκού κέντρου και συγκεντρώνει είδη που μπορεί να χρειάζονται στους φτωχούς και κατατρεγμένους που συναντά. Αποκτά φήμη αγίου και πνευματικού ανθρώπου. «Στο υπόγειο διαμερισμάκι του κατέφθαναν συνεχώς αδαείς και άθλιοι για να εξομολογηθούν και να πάρουν συμβουλές. Ο Αντώνιος είχε τόσο ταυτιστεί με το πρότυπο του ιερομόναχου, ώστε έδινε ποινές και συγχωρήσεις λες και ήταν χειροτονημένος» (Λαδιά, 2017, σ. 71).

Μέσα στη φλογερή του πίστη, έως του σημείου της αυταρέσκειας, αισθάνεται ότι βιώνει τους δικούς του Μακαρισμούς. Πένης και ακτήμων, ελεήμων και εγκρατής, είναι βέβαιος ότι υπηρετεί τη δικαιοσύνη και την άνωθεν ειρήνη στο όνομα του Χριστού. Είναι όμως όσα πράττει αρκετά για την αγάπη του Χριστού; Η Ελένη Λαδιά δίνει

την απάντησή της χωρίς περιστροφές: «Από τότε μέσα στα καθήκοντα του Αντωνίου ήταν να πηγαίνει στο σπίτι της Αντζουλίνας και να την περιποιείται. Κυρίως να της πλένει τα πόδια, γιατί καθώς ήταν πάντα ξυπόλητη, τα βρώμιζε πολύ. Από τις πολλές επισκέψεις του εκεί, θυμήθηκε και την κοπτική εικόνα που τον είχε εντυπωσιάσει. Ο άνθρωπος έπλενε τα πόδια του Θεού, όπως κατά τον Νιπτήρα ο Θεός έπλενε τα πόδια του ανθρώπου. Ο Αντώνιος όμως με τον καιρό έμαθε πως το καλύτερο ήταν να πλένει ο άνθρωπος τα πόδια του ανθρώπου, όπως αυτός της Αντζουλίνας» (Λαδιά, 2017, σ. 75).

Εφαρμογή

Αποσπάσματα από τα μυθιστορήματα: Χι ο Λεοντόμορφος και Η Χάρις, καθώς και από το διήγημα «Ο δεύτερος Αντώνιος», προσφέρονται για τη διδασκαλία των Θρησκευτικών της Α' Λυκείου, συγκεκριμένα για τις Διδακτικές Ενότητες 1.1 «Αναζήτηση του Θεού» και 1.5 «Αγιότητα» από τη Θεματική Ενότητα 1 «Άνθρωπος/πρόσωπο», τις Διδακτικές Ενότητες 2.1 και 2.5 από τη Θεματική Ενότητα 2 «Θρησκευτικότητα», αλλά και οι Διδακτικές Ενότητες για την «Ελευθερία», την «Αγάπη», τα «Δικαιώματα», την «Ισότητα» και την «Ευθύνη», από την 4^η Θεματική Ενότητα, η οποία διερευνά το θέμα «Αξίες».

Ηλικία μαθητών: 16 ετών

Μέθοδος: Μεικτή (ερμηνευτική και αναπαραστατική)

Οι μαθητές καλούνται:

α) να αναγνώσουν το κείμενο και να υπογραμμίσουν το σημείο που τους έκανε εντύπωση,

β) να επεξεργαστούν με την ομάδα τους το κείμενο ως προς το ερώτημα: *συγκρίνετε τους δικούς σας προβληματισμούς με τους προβληματισμούς ενός ήρωα, που θα επιλέξετε από την αφήγηση της συγγραφέως.*

γ) να αναζητήσουν μέσα στο κείμενο «τύπους» ηρώων που τους είναι γνωστοί είτε από άλλες αφηγήσεις, είτε από την πραγματικότητα,

δ) να παίξουν παιχνίδι ρόλων επιλέγοντας τρεις ήρωες από το κάθε μυθιστόρημα, οι οποίοι θα συζητήσουν με τον Θεό,

ε) να αναπαραστήσουν την σκηνή του «νιπτήρα», έτσι όπως αυτή αναπαριστάται στο διήγημα «Ο δεύτερος Αντώνιος».

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα: Οι μαθητές/μαθήτριες

α) να αναγνωρίζουν τις διαφορετικές εκφράσεις της θρησκευτικότητας,

β) να νοηματοδοτούν σύμφωνα με την ορθόδοξη χριστιανική αντίληψη έννοιες όπως ελευθερία, αγάπη, κακό, αδικία, δίκαιο, φροντίδα, αγωνία, ευθύνη, φόβος, μετάνοια, αγιότητα, και

γ) να αντιλαμβάνονται την ευθύνη του ανθρώπου απέναντι στον κόσμο και τις

προσωπικές δυνατότητες αλλαγής.

5.3 Κορυδαλλός οδύνης

Υπάρχει μία σημειολογικά παράξενη «σύμπτωση» στη Συλλογή Διηγημάτων *Το άγιο περιστέρι και ο Κορυδαλλός οδύνης*. Η συλλογή ξεκινά με ένα χωρίο της Καινής Διαθήκης από το Ευαγγέλιο του Μάρκου, στο οποίο ο Ιησούς μιλά για την ασυγχώρητη αμαρτία της βλασφημίας κατά του Αγίου Πνεύματος και τελειώνει με την ομολογία πίστης της «φωνής» της συγγραφέως στο υστερόγραφο που κλείνει το βιβλίο, και αναφέρεται στα εθελοντικά μαθήματά της στο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας των Φυλακών Κορυδαλλού, από το 2012 έως το 2016, και τη συνεργασία της με τον αείμνηστο δάσκαλο Γεώργιο Ζουγανέλη, έναν στρατευμένο Θεολόγο και μαχητή της Αγάπης.

Γράφει: «Την πιο δύσκολη ερώτησή μου την έκανε ένας Έλληνας κρατούμενος στο μάθημα της φιλοσοφίας, όταν τους είπα πως οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι αντικατέστησαν τον θεό με μία άλλη αρχή όπως ύδωρ, αέρα, άπειρο κ.ά. “Εσείς πιστεύετε στον Θεό;” με ρώτησε. Για αρκετά δευτερόλεπτα έμεινα άλαλη και με σκυμμένο κεφάλι. Όταν το σήκωσα είδα πενήντα ζευγάρια μάτια να με κοιτούν με αναμονή και απορία. Τότε βγήκε η φωνή μου εντελώς ανεξάρτητη από μένα. Την άκουσα: “Ναι πιστεύω στον Θεό”».

Η βεβαιότητα της συγγραφέως για την πίστη στον Θεό ως δύναμη και θεμέλιο της ανθρώπινης πορείας ίσως να είναι εκείνη που ωθεί τη συνείδησή της να απαντά σαν ανεξάρτητη «φωνή», συναισθανόμενη το βάρος της ευθύνης που έχει κάθε πρότυπο, και ο συγγραφέας όπως και ο δάσκαλος αποτελούν πρότυπα και παραδείγματα προς μίμηση, το γνωρίζει αυτό η Λαδιά. Ίσως πάλι να είναι η εθελοντική της συστράτευση στον αγώνα ενάντια στο κακό ή στον αγώνα για την ενίσχυση του καλού, που, στην προκειμένη περίπτωση, περνά μέσα από την ανάδειξη αξιακών κωδίκων, τους οποίους καλείται να υπηρετήσει η εκπαίδευση. Όποιος και αν είναι ο λόγος που την οδηγεί σε αυτή της την απάντηση, η «σύμπτωση» είναι αξιοπρόσεκτη σ' ετούτη την εμπνευσμένη λογοτεχνική πορεία, ακριβώς ίσως όσο αξιοπρόσεκτη παραμένει η απάντηση του Φάουστ στο ίδιο ερώτημα της Μαργαρίτας:

«ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ: Πιστεύεις στον Θεόν;

ΦΑΟΥΣΤ: Αγάπη μου, ποιος τολμάει να ειπεί: Πιστεύω στον Θεόν;

[...] Και ποιος εν συναισθήσει, ποιος ήθελε τολμήσει να ειπή: Δεν τον πιστεύω;».

Εφαρμογή

Διηγήματα από την συλλογή *Το άγιο περιστέρι και ο Κορυδαλλός οδύνης*, προσφέρονται για τη διδασκαλία των Θρησκευτικών της Α' Λυκείου και συγκεκριμένα για τις Διδακτικές Ενότητες από την 4^η Θεματική Ενότητα, που αναφέρονται στην «Ελευθερία», την «Αγάπη», τα «Δικαιώματα», την «Ισότητα» και την «Ευθύνη», και διερευνούν το θέμα «Αξίες», ενώ πραγματεύονται ιδιαίτερος και το ζήτημα των κρατουμένων. Οι αληθινές ιστορίες τις οποίες αφηγείται η συγγραφέας μπορούν να αποτελέσουν αφορμή για ποικίλες συζητήσεις, ειδικά σε μια εποχή όπως η σημερινή

η οποία υψώνει τείχη και τοίχους ανάμεσα στις κοινότητες και τους ανθρώπους.

Ηλικία μαθητών: 16 ετών

Μέθοδος: Μεικτή (ερμηνευτική και αναπαραστατική)

Οι μαθητές καλούνται:

α) να αναγνώσουν το κείμενο και να υπογραμμίσουν το σημείο που τους έκανε εντύπωση,

β) να επεξεργαστούν με την ομάδα τους την έννοια της ελευθερίας,

γ) να επεξεργαστούν με την ομάδα τους την έννοια της στέρησης της ελευθερίας,

δ) να παίξουν παιχνίδι ρόλων επιλέγοντας τα ζεύγη: θύτης και θύμα, δικαστής και κατηγορούμενος,

ε) να συγκρίνουν τις προσωπικές ιστορίες των κρατουμένων με τις δικές τους,

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα: Οι μαθητές/μαθήτριες

α) να εκτιμούν τις διαφορετικές εκδοχές της πραγματικότητας και τις δυσκολίες που επιφυλάσσει η ζωή αναλόγως με την «βιογραφία» του κάθε ανθρώπου,

β) να νοσηματοδοτούν σύμφωνα με την ορθόδοξη χριστιανική αντίληψη έννοιες όπως ελευθερία, ενοχή, φόβος, μετάνοια, αδικία, δίκιο, και

γ) να αντιλαμβάνονται την ευθύνη του ανθρώπου για τα κακά και τις δυσκολίες του σύγχρονου κόσμου, αλλά και τις προσωπικές δυνατότητες αλλαγής.

Συμπεράσματα

Η αναζήτηση της ανθρώπινης θρησκευτικότητας, η διερεύνηση και η διαπίστωση των αντιλήψεων για τον Θεό, οι ανθρώπινες εμπειρίες και η συνάντηση με το ιερό, τα θεμελιώδη υπαρξιακά ερωτήματα και οι απαντήσεις που δίνουν οι θρησκείες, η γνωριμία με τους όρους και τη θρησκευτική ορολογία, η προσπάθεια αυτογνωσίας και θεογνωσίας, ζητήματα ήθους και συμπεριφοράς, η σύνδεση της πραγματικότητας και των καθημερινών κοινωνικών ερωτημάτων και ζητημάτων με την θεολογική διδασκαλία, η έννοια της αγιότητας, οι αντιλήψεις για την προέλευση του κόσμου και του ανθρώπου, η αμφιβολία ως στοιχείο της πίστης, είναι μόνο μερικά από τα θέματα που πραγματεύεται το Μάθημα των Θρησκευτικών, στο οποίο μπορεί να αξιοποιηθεί το έργο της Ελένης Λαδιά, η πεζογραφία της οποίας προσεγγίζει με νεανική θέρμη και αποσταγμένη σοφία τις αιώνιες ανθρώπινες αγωνίες.

Η φιλοσοφική και θεολογική θεμελίωση αυτής της τόσο υψηλής γραφής, αποτελούν πολύτιμα εφόδια σπουδής στην προσπάθεια του εκπαιδευτικού να οδηγήσει τον μαθητή στην γνωριμία με τον εσώτερο εαυτό του και τη φλόγα που σπιθίζει στον νου και την ψυχή του. Οι μαθητές, με τη λογοτεχνική ανάγνωση, μπορούν να οδηγηθούν σε συγκρίσεις, να προσεγγίσουν και να αντιπαραβάλουν ιερά κείμενα και αφηγήσεις, να διερευνήσουν τρόπους και τύπους θρησκευτικότητας, να συνειδητοποιήσουν τη δική τους θρησκευτική ταυτότητα μέσω της ταύτισης ή της αντίθεσης με τους λογοτεχνικούς ήρωες και φυσικά να διδαχθούν.

Βιβλιογραφία

- Αγόρας, Κ. (2017). *Ο Χριστός και οι πολιτισμοί*. Αθήνα: Αρμός.
- Αγόρας, Κ. (2002). *Περί Κόσμου, Ανθρώπου και Ιστορίας*. Στο Κ. Αγόρα, & Στ. Γιαγκάζογλου (Επιμ.) *Πίστη και Βίωμα της Ορθοδοξίας*, τ. Α', *Δόγμα Πνευματικότητα και Ήθος της Ορθοδοξίας* (σσ. 75-156). Πάτρα: ΕΑΠ.
- Αθανασοπούλου-Κυπρίου, Σ. (2008). *Ορθοδοξία και Λογοτεχνία*. Στο Σ. Αθανασοπούλου-Κυπρίου, Στ. Γιαγκάζογλου, & Αν. Μαρά, (Επιμ.), *Η Ορθοδοξία ως Πολιτισμικό Επίτευγμα και τα Προβλήματα του Σύγχρονου Ανθρώπου*, τ. Γ', *Ορθοδοξία και [Μετα-] Νεωτερικότητα*(σσ. 81-135). Πάτρα: ΕΑΠ.
- Αθανασοπούλου-Κυπρίου, Σ.(2009). *Κείμενα για το Τίποτα. Μια συνάντηση θεολογίας και λογοτεχνίας με αφορμή τα κείμενα του Σάμουελ Μπέκετ*. Αθήνα: Αρμός.
- Γιαννουλάτος, Α. (2005). *Τχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*. Αθήνα: Ακρίτας.
- Δαμασκηνός, Ιω. (2009). *Έκδοσις Ακριβής της Ορθοδόξου Πίστewς*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναράς.
- Δίκτυο για τον Πολιτισμό και την Εκπαίδευση στις Φυλακές «Γεώργιος Ζουγανέλης». Ανακτήθηκε από <https://diktioegeorgioszouganelis.blogspot.com/p/29-4-1961.html> (22/6/2018).
- Eliade, M. (2002). *Το Ιερό και το Βέβηλο* (Ν. Δεληβοριάς, Μεταφρ.). Αθήνα: Αρσενίδης.
- Θωμά, Π. (2017). *Τόπος Χρονοποιός*. Αθήνα: Αρμός.
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, (2018α). *Η θρησκεία στη ζωή, στην ιστορία και στον πολιτισμό. Πορεία και ανάπτυξη. Έντυπο Υλικό στα Θρησκευτικά Α' Γυμνασίου*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων - Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Ανακτήθηκε από <http://ebooks.edu.gr/new/course-main.php?course=DSGYM-A121> (5/1/2019).
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής(2018β). *Η θρησκεία στη ζωή, στην ιστορία και στον πολιτισμό. Πορεία μέσα από αντιθέσεις. Έντυπο Υλικό στα Θρησκευτικά Β' Γυμνασίου*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων - Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Ανακτήθηκε από <http://ebooks.edu.gr/new/course-main.php?course=DSGYM-B122> (5/1/2019).
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής(2018γ). *Η θρησκεία στη ζωή, στην ιστορία και στον πολιτισμό. Από το τοπικό στο οικουμενικό. Έντυπο Υλικό στα Θρησκευτικά Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων - Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Ανακτήθηκε από <http://ebooks.edu.gr/new/course-main.php?course=DSGYM-C125> (5/1/2019).
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (2018δ). *Θρησκεία και σύγχρονος άνθρωπος. Έντυπο Υλικό στα Θρησκευτικά Α' Γενικού Λυκείου*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων - Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Ανακτήθηκε από <http://ebooks.edu.gr/new/books-pdf.php?course=DSGL-A124> (5/1/2019).
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής(2018ε). *Θρησκεία και Κοινωνία. Έντυπο Υλικό στα Θρησκευτικά Β' Γενικού Λυκείου*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων - Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Ανακτήθηκε από <http://ebooks.edu.gr/new/course-main.php?course=DSGL-B141> (5/1/2019).
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (2018στ). *Θρησκεία και σύγχρονος κόσμος. Έντυπο Υλικό στα Θρησκευτικά Γ' Γενικού Λυκείου*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων - Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Ανακτήθηκε από <http://ebooks.edu.gr/new/course-main>.

[php?course=DSGL-C138](#) (5/1/2019).

- Καγιαβή, Μ. (2016). *Η πολυδιάστατη μάθηση ως παράγοντας μετασχηματισμού στους ενηλίκους*. Αθήνα: ΕΑΠ. Ανακτήθηκε από <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/39649#page/1/mode/2up> (20/1/2019).
- Καλαϊτζίδης, Π. (2004). Θεολογικές προϋποθέσεις διαλόγου με τη μοντέρνα λογοτεχνία, *Νέα Εστία*, 1765, 324-362.
- Καπετανάκης, Γ. (2018). Όψεις λογοτεχνίας στα νέα προγράμματα σπουδών για το μάθημα των θρησκευτικών (Γυμνασίου). Στο Σ. Γρόσδος, & Σ. Αλεξανδρίδου (Επιμ.), *Προκλήσεις και προοπτικές της θρησκευτικής εκπαίδευσης στο σύγχρονο σχολείο: Πρακτικά συνεδρίου* (σσ. 178-188). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή, Τμήμα Θεολογίας, Εργαστήριο παιδαγωγικής.
- Κεφαλέα, Κ. (2018). *Τοπία της ψυχής*. Αθήνα: Αρμός.
- Κόκκος, Αλ. (2011). *Εκπαίδευση μέσα από τις Τέχνες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2017). Η Θρησκευτική Εκπαίδευση στην Ελλάδα αλλάζει: η παιδαγωγική και διδακτική καινοτομία των νέων ΠΣ. Στο Β. Μητροπούλου, Θ. Αγοραστούδης & Κ. Ηλιάδης (Επιμ.), *1ο Πανελλήνιο Συνέδριο Θεολόγων, Διδακτικές προσεγγίσεις στο μάθημα των Θρησκευτικών, Πρακτικά Συνεδρίου*. (σσ. 8-13). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή, Τμήμα Θεολογίας, Εργαστήριο παιδαγωγικής.
- Λαδιά, Ε. (1986). *Χι ο Λεοντόμορφος*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Λαδιά, Ε. (1995). *Ωρογραφία*. Αθήνα: Αρμός.
- Λαδιά, Ε. (2005). *Ο μαύρος Ερμής*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Λαδιά, Ε. (2008). *Ταραντούλα*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Λαδιά, Ε. (2009). *Η Χάρης*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Λαδιά, Ε. (2017). *Το άγιο περιστέρι και ο Κορυδαλλός οδύνης*. Αθήνα: Αρμός.
- Λαδιά, Ε. (2018). *Θεοφόροι και Δαιμονοφόροι*. Αθήνα: Αρμός.
- Λιντζαροπούλου, Ε. (2016). *Ελένη Λαδιά: Η Φερέοικη*. Ανακτήθηκε από <https://diastixo.gr/kritikes/ellinikiphezografia/6130-h-feroikh-ladia> (5/6/2018).
- Λιντζαροπούλου, Ε. (2018). *Θεολογικά ζητήματα στην πεζογραφία της Ελένης Λαδιά*. Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία. Αθήνα: ΕΑΠ. Ανακτήθηκε από <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/39048> (20/1/2019).
- Ματσούκας, Ν. (1981). Θεολογική θεώρηση των σκοπών του θρησκευτικού μαθήματος, *Κοινωνία*, 24, 307-320.
- Ματσούκας, Ν. (1992). *Ορθοδοξία και αίρεση, στους εκκλησιαστικούς συγγραφείς του Δ', Ε', ΣΤ' αιώνα*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
- Ματσούκας, Ν. (1997). *Λόγος και μύθος με βάση την αρχαία ελληνική φιλοσοφία*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
- Ματσούκας, Ν. (2016). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία, τ. Β'*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Ματσούκας, Ν. (2016β). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία, τ. Γ'*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Νικολαΐδης, Απ. (2003). *Άκρα και μεσότητες, από την αριστοτελική στην πατερική μεσότητα*. Αθήνα: Γρηγόρης.

- Ντιούι, Τζ. (1982), *Το σχολείο και η κοινωνία. Ο δρόμος και ο αγώνας για τη μεταμόρφωση των παιδαγωγικών ιδεών* (Μ. Μιχαλοπούλου, Μεταφρ.). Αθήνα: Γλάρος.
- Παλαμάς, Γρ. (1999). *Υπέρ των Ιερών Ησυχάζοντων*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Μερετάκη.
- Παπαδόπουλος, Σ. Γ. (1999). *Πατρολογία Β'*. Αθήνα: Γ. Γκέλμπεσης.
- Προυστ, Μ. (2004). *Ημέρες Ανάγνωσης* (Μ. Πατεράκη-Γαρέφη, Μεταφρ.). Αθήνα: Ίνδικτος.
- Ρικαίρ, Π., & Λακόκ, Α. (2005). *Ας σκεφτούμε τη Βίβλο* (Α. Παπαθανασοπούλου, & Φ. Σιάτιστας, Μεταφρ.). Αθήνα: Άρτος Ζωής.
- Ρικαίρ, Π. (2011). *Λόγος και Σύμβολο* (Μ. Πανταζάρα, Μεταφρ.). Αθήνα: Αρμός.
- Σαρτρ, Ζ. Π. (2006). *Τι είναι λογοτεχνία;* (Ευ. Τσελέντη, Μεταφρ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σταμούλης, Χ. (2010). *Κάλλος το άγιον*. Αθήνα: Ακρίτας.
- Σταμούλης, Χ. (2016). *Τι γυρεύει η αλεπού στο παζάρι;*. Αθήνα: Αρμός.
- Στανιλοάε, Δ. (2011). *Η περί Θεού Ορθόδοξη Χριστιανική διδασκαλία* (π. Κ. Coman & Γ. Παπαευθυμίου, Μεταφρ.). Αθήνα: Αρμός.
- Τερέζης, Χ. (2008). Κοσμολογικά ζητήματα στη Νεοπλατωνική Φιλοσοφία και στην Ορθόδοξη Θεολογία. Στο Α. Μαράς, Η. Τεμπέλης, Χ. Τερέζης, & Σωτ. Τριαντάρη (Επιμ.), *Η Ορθοδοξία ως Κληρονομιά. Τόμ. Γ', Θεολογία και Φιλοσοφία στην Εποχή των Πατέρων* (σσ. 121-186). Πάτρα: ΕΑΠ.

Η Ελένη Λιντζαροπούλου είναι Θεολόγος και ποιήτρια. Σπούδασε Θεολογία, Θεατρική Εμφύχωση, Δημόσιες Σχέσεις & Διοίκηση στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, Νεοελληνική Λογοτεχνία και Ψηφιακές Τεχνολογίες στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, φοιτά στην Κοινωνική Ανθρωπολογία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και είναι κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος από το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο στην κατεύθυνση Ορθόδοξη Θεολογία και υποψήφια διδάκτωρ του Τμ. Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ασχολήθηκε με το ερασιτεχνικό Θέατρο, ενώ έχει γράψει, διασκευάσει και σκηνοθετήσει θεατρικά έργα και ιστορίες για παιδιά. Εργάστηκε ως εμψυχώτρια Θεατρικού Παιχνιδιού και υπεύθυνη Δημοσίων Σχέσεων στον Δήμο Κορυδαλλού, ενώ εθελοντικά συντονίζει πανελλαδικές δράσεις για τον πολιτισμό και την εκπαίδευση στις φυλακές μέσω του Δικτύου «Γεώργιος Ζουγανέλης».

Κείμενα, δοκίμια και κριτικές της δημοσιεύονται σε διάφορα περιοδικά και στο διαδίκτυο. Έχει εκδώσει μια ιστορία για παιδιά με τίτλο: *Ο Βασίλης κι ο Αι Βασίλης*, τις ποιητικές συλλογές: *Ο Πίθος των Γυναικών*, *Η Εποχή των Λέξεων*, *Η αναιδής σκιά* και μια συλλογή πεζών κειμένων με τίτλο *Κείμενα μικρά σχεδόν ανήλικα*. Το 2019 κυκλοφόρησε τα παιδικά ποιήματα με τίτλο *Γλωσσολύτες* και η ποιητική συλλογή με τίτλο *Άδηλον τραύμα*.